

ИЗ ЮЖНОСЛАВЯНСКАТА КНИЖОВНОЕЗИКОВА ПРОБЛЕМАТИКА

Славка Величкова (ПУ „Паисий Хилендарски“)

Как известно, на славянском юге начинается образование новых литературных языков в конце Второй мировой войны. Накануне третьего тысячелетия этот процесс приобрел особую динамику. Вопрос о возникновении первого из них, нового языкового стандарта в Республике Македонии, о его нормализации и кодификации, является объектом настоящего исследования.

It is known that new south Slavic literary languages started to form after the Second World War. This process gained back its dynamics with the approaching of the third millennium. The study deals with the problem of emerging of the first such language, the new language standard of Republic of Macedonia, as well as with the problem of its codification.

Южнославянската езикова област се характеризира с книжовноезикова сегментация, която е подложена на чести изменения. Тази констатация се отнася предимно за част от страните, наследили бившите югославски републики. Така преди Втората световна война се говори за три южнославянски езика – български, сърбохърватски и словенски. С акта на провъзгласяване на македонски стандарт, различен от българския книжовен език, броят им от 1944 г. се увеличава на четири, което не бе напълно неоспоримо поради реализацията на сърбохърватски във варианти и статута на новообявения стандарт. Подписването на Дейтънския договор от 1995 г. официално сложи началото на отделни сръбски, хърватски и босненски език, с което броят на южнославянските езикови стандарти се увеличи на шест. Някои изследователи не изключват възможността да се появи и седми – черногорски (вж. напр. Бугарски 2002:97). Като основна причина за тези количествени изменения на територията на разпространение на бившия сърбохърватски език се посочва следното: „На тази територия условните граници между езиците се определят винаги от екстралингвистични фактори. Те зависят от политическите условия, а това означава, че могат да се променят и в бъдеще, че могат да възникват нови езици“ (Невекловски 2001:39). Поради това нововъзникналите книжовноезикови формации биват наричани договорни (Дуличенко 1998), политически, клонирани езици (вж. у Лашкова 1999:193). При такова нарастване на броя се появяват „книжовни микроезици“ (Мечковская 2000:99). Това са всъщност териториално все по-ограничени книжовноезикови варианти, с все по-малко реални говорни носители, твърде сходни не само поради тъждествените причини,

които ги извикват на живот, но и поради голямото съвпадение на начините, прилагани от съзнателния фактор, при нормирането и кодифицирането им. Замисълът и реализацията на първия от изброените нови езици – стандарта в Република Македония, чието кодифициране ще бъде обект на настоящото проучване, се повтарят в основни линии и при по-сетнешните книжовноезикови формирания, вече на територията на разпространение на бившия сърбохърватски език.

Екстралингвистичните условия и причини, довели до ускореното формиране на македонския езиков стандарт, продължават да предизвикват интерес и да бъдат предмет на проучване и обсъждане (вж. Венедиктов 2000:111). Що се отнася до самата потребност от изграждането на тази книжовноезикова формация с оглед на най-важната функция за всеки език – комуникативната, Г. Невекловски отбелязва: „От гледна точка на възможността за комуникация не е било необходимо да се създава отделен македонски книжовен език. Известните слависти и балканофизици го смятат за български (Селищев, Вайганд и др.)“ (Невекловски 2003:173).

Установена научна истина е, че най-съществените особености, които отличават нашия език от останалите славянски езици и които са присъщи на всички български диалекти, са: липса на падежни форми и инфинитив, членуване на имената, аналитично изразяване на степените за сравнение и на бъдеще време, богата система от глаголни времена, преизказно наклонение, удвояване на допълнението (от типа „него го няма“).

Всички посочени по-горе черти на българския език се споделят и от обявената с декрет (от 2. VIII. 1944 г.) нова писмена норма във Вардарска Македония, днес една от балканските държави – Република Македония, тъй като има за основа югозападнобългарския а-говор, разпространен както извън границите на Република България, така и в пределите ѝ. П. Пипер говори за „по-голямо сходство на съвременния македонски литературен език с българския в сравнение с който и да било друг славянски език, проявяващо се в структурите на двата езика“, като привежда и примери (Пипер 1995:165). Сравнявайки словенския език с нововъзникналия македонски стандарт по взаимоотношението им с най-близко разположените (съответно сърбохърватски и български), Р. Бугарски изтъква следната важна разлика: „Словенският език, който има свой хомогенен колектив от носители и своя собствена история на стандартизация, не е представлявал проблем при разграничаването от сърбохърватския. Но на другия край... имаше такива проблеми между македонския и българския. Между тях на самата територия няма ясна разграничителна линия, но македонският книжовен стандарт е изграден в противовес на българския по такъв начин, че за негова основа са взети западни македонски диалекти, географски най-отдалечени от България“ (Бугарски 2002:97). Много по-категорично други учени, от различни страни и по различно време (вж. напр. преиздадените диалектоложки изследвания на Малецки 2004), доказват, по израза на проф. Леков, „безспорната, извечна принадлежност

на македонските диалекти към българската езикова област“ (Леков 1968:198).

Тъй като новата норма няма своя история, различна от общобългарската, а диалектната ѝ база продължава да има западнобългарски характер, защото централномакедонските говори, залегнали в основата ѝ, са част от западнобългарското а-наречие, в българската наука тя се смята за западнобългарски вариант, български книжовен диалект или регионална форма/норма. Названието, което се използва включително и у нас за тази писмена регионална норма: македонски (книжовен) език е най-малкото неточно. Тази норма има областен, регионален характер не само защото е създадена на определена дата и място с политически декрет за разлика от спонтанно и естествено развилите се книжовни езици по света. Това е официална норма само за един регион от географската област Македония, т. е. само за Вардарския дял. Останалите две части – Пиринската и Беломорската – нямат отношение към нея и следователно определението „македонски“ съдържа неправилно обобщение.

Насоката към максимално отгласкване от българските книжовноезикови особености, извършвано в условията на подмяна, преиначаване и цялостно погазване на фактите все в името на господстващи тогава идеологеми (по-подробно за това вж. у Енчев 2005:357-363), проличава още в графичната система, провъзгласена на 5 май 1945 г. Отликите от българската азбука, употребявана в областта преди обявяването ѝ за Южна Сърбия, а по-късно – за югославска република, са многобройни. Ролята на модел е отредена на сръбската азбука, което П. Ивич подчертава в изказването си, че „македонската азбука представлява адаптация на азбуката на Вук“ (Ивич 1972: 248). От сръбската азбука са взети буквите **ј**, **љ**, **њ**, **џ**. Сръбските знаци за меко **л** и **н** се въвеждат, въпреки че изговорът на посочените меки съгласни в Македония не отговаря на сръбското произношение. В създадената там специална комисия се разисква този въпрос, но независимо от разликите между меките **л** и **н** в македонските говори – от една страна, и сръбските съответни меки звукове – от друга, са възприети сръбските означения (вж. Кочев 1993:25). Въвеждането на **ј** е начин да се отстранят типичните за българската азбука **ю** и **я**, като се заменят с диграфите **ју**, **ја** и така се постигне зрително различаване с български текстове. Вук Караджич по съвет на Копитар въвежда йотата, за да се различава реформираният от него сръбски от чуждите за сърбите старобългарска и черковнославянска, както и руска кирилица, но за това му действие негови съвременници остро го критикуват, смятайки Вук за проводник на католицизма; според тях с въвеждането на тази буква, присъстваща в хърватската латиница, той хърватизирал сръбската кирилица (Миланович 2004:120). Същата роля -- оразличаваща и раздалечаваща – играе и въвеждането на графемата **џ** вместо използваното в българската книжовноезикова практика съчетание **дж**.

Същевременно е въведен знак **s** за звучния съответник на **ц**, макар че в издадения правопис се изтъква, че се среща в ограничен брой думи. Въведени са знаци за меко **к** и меко **г**, предпочетени от кодификаторите и из-

брани от многобройните субститути на старите **tj, dj** в говорите в областта, включително и **ш, жд**, все със същата цел – максимално отдалечаване от българската азбука. По този повод Ото Кронщайнер отбелязва: „Същността на македонската азбука лежи в тези две букви и във фонетичната им реализация... Ако за новия език беше използвана българска ортография, всеки щеше да го възприема като български“ (Кронщайнер 1993:53-54).

За означаване на често срещаната в говорите във Вардарско фонема **ъ**, идентична със съответната книжовнобългарска, е въведен апостроф – съответната буква **ъ** е отстранена (явно като твърде българска!). Целта е отново същата – графичната система да се лиши от български особености, макар че с това не могат да се направят изменения и във фонетичната система на съответните говори. В споменатата по-горе комисия повечето участници настояват да остане писменият белег на **ъ**, с който се отбелязва действително съществуващият звук **ъ**, характерен за изговора (вж. Кочев 1993: 35). Независимо от това и от решението **ъ** да влезе в азбуката позицията на известния Блаже Конески (Благой Конев), който е противник на това запазване, а от друга страна е изразител на мнението на политическите фактори, по-късно е наложена и буквата **ъ** е прогонена от азбуката. Д. Брозович посочва, че изборът на апостроф вместо **ъ** за македонската графика е направено с цел да се избегне отъждествяване с „българското **ъ**“ (Брозович 1970:80).

По-късно се въвежда и сонантно **р** по подобие на сръбското сонантно **р**, въпреки че съществуват различия в произношението. Прави се опит за налагане на сръбските **ћ** и **ђ** вместо споменатите диалектни типично български меки **к** и **г**.

При кодификацията на правописа пак по примера на тогавашния сръбохърватски (сръбски) бива въведен фонетичният принцип. Р. Лъоч е категоричен, че именно системата на Вук е послужила за образец (Леч 1976:97). Интересно е, че създателите на правописа на македонския стандарт прилагат принципите на В. Караджич по-последователно и от самия него.

В началния период на създаването на новата писмена норма се извършват три кодификации, отбелязани с отпечатването на граматиките на К. Кепески от 1946 и 1950 г. и на Бл. Конески от 1967 г., придружени от съответните правописни ръководства. Всички те показват последователните опити на съчинителите на новата норма за разграничаване от българската книжовна норма по отношение на графичната система и правописните принципи и съответно за доближаване до сръбската норма. Трите кодификации свидетелстват, че известно доближаване до нормите на българския книжовен език е възможно при съответен паралел и подкрепа от страна на тогавашната сръбохърватска норма. Това особено ясно се вижда при кодифицирането на фонетичните, словообразователните и лексикалните норми.

Още първият правопис на нововъзникналата писмена форма (норма) в Република Македония, отпечатан през 1945 г., формулира правилото, според което замаяната на старобългарската голяма носовка е с **а**. Като примери се посочват думите *рака, пат, мака, тага, обрач*, но се изтъкват и различните

рефлекси в говорите на територията на областта Македония – равностойни с тези в българските говори на територията на Република България и другаде – *ръка, рока, рука*. Както вече се каза, замяната на старобългарската голяма носовка с **а** е характерна особеност на западнобългарските а-говори, включително и на централните като на част от тях. Предпочетена е тъкмо тази замяна поради преднамерено търсене на диалектни черти, непременно различни от българската книжовна реч, под които да бъде подведена създаваната нова норма. Целта е да се намери някаква специфика. В правописа от 1950 г. се прибавят многобройни изключения с **у** от голямата носовка, увеличени още повече от кодификацията през 1969 г. с включването на многобройни сръбски думи, свързани с администрацията, търговията, политиката. Известно е, че възприетият от сръбския книжовен език рефлекс за старата носова гласна е именно **у**, както е в сръбските (щокавските) диалекти. Ето някои от приведените думи в този правопис: *гужва, гуска, густ, желудник, круг, кружен, округ, окружен, мудар, мудрец, оръжие, присъство, суд, судија, судбина, нуди, понуди* и др.

В регионалната форма в РМакедония старобългарската фонема **ъ** се заменя с **о**, т. е. кодифицирано е произношението *лакот, нокот, сосед* в противовес на съответните книжовнобългарски думи с **ъ**. Знае се, че този преход на **ъ** в **о** характеризира огромна област в днешна Западна и отчасти в Източна България, която по територия е по-голяма от тази република.

В развитието на правописните норми ясно проличава стремеж към ограничаване на позициите, където вместо произнасяната в говорите **ъ** е кодифицирана употребата на апостроф с цел да се избегне писането на **ъ**, което би приближило ортографично регионалната форма към българския книжовен език. Стига се до един абсурд – съществуващ пълноценен звук да се бележи не с буква, а с апостроф. Правописът от 1945 г. приема в думи като *късмет, съклет* писането на апостроф **ъ** в, втората правописна норма предписва по желание в тези случаи да се използва **а**, а в третата се съдържа категоричната прескрипция в тези случаи да се използва **а**. Така направо е заето едно от правилата за транскрипция на българските имена в тогавашния сърбохърватски – Канчев **ъ** в. Кънчев, Галабов **ъ** в. Гълъбов.

През 1945 г. е кодифициран и изговорът, и правописът на сричкотворно (сонантно) **р** независимо от липсата му в говорите и въпреки реакцията в първата правописна комисия срещу това явно посърбяване. Централните говори, сочени като основа на новата норма, притежават изговор **ър**, идентичен с нормите на българския книжовен език, и поради това са пренебрегнати. По същия начин и велешкият говор, представян често от кодификаторите на новата норма като най-близко стоящ до самата нея, е сметнат за неудобен при избора на замяната на старо сонантно **л** със своя изговор *пълно, жълто*, напълно тъждествен със състоянието в българския книжовен език. Ето защо създателите на нормата възприемат прилепско-битолската замяна **ол**, предоставяща възможност за разграничаване. Като изключения се сочат *сонце, бугарин* и производните им. Но същите говори съдържат и особености, които ги сближават с българския книжовен език – затвърдяване

на красловно **н** в думи като *ко~~н~~*, в отглаголните съществителни (поради антиципация на мекостта), както запазване на мекост в други думи като *неде~~л~~я*. Естествено тези особености са преценени като неподходящи поради близост и съвпадение с българската книжовна норма – кодифицирани са форми като *ко~~н~~ь* и др., съвпадащи с данните на велешкия диалект (но и със сръбския език).

Примерите за съзнателно и преднамерено търсене на специфични диалектни черти във фонетиката на различни говори с цел възможно най-голямо раздалечаване от книжовнобългарските фонетични норми са многобройни. Съзнателната насока за максимално разграничаване от българската книжовна норма е намерила отражение и в дефиницията на редица правописни правила. В правописа, приет през 1950 година например, се казва: „С *цр-* (не с *чер-*) в началото се пишат думите *црв, црн, црвен, цреша, црево, пресло*“. Но и това раздалечаване от книжовноезиковите правила води до сближаване със сръбската книжовноезикова норма – именно там откриваме последователно същото изменение на групата **чр-** в **цр-**.

В същото време има случаи, когато стремежът към търсене на най-големи различия с българския книжовен език, изглежда, е бил преценен като прекомерен, което е наложило корекции. В редица думи например се появяват групите **щ, жд** вместо преди това препоръчаните меки **к** и **г** като „по-обичайни“, както се казва в правописа. Днес се срещат думи като *пещера, свещеник, овощар, нужда* и др. По всяка вероятност не е можело напълно да се пренебрегне говорната практика на населението. Широкото разпространение на тази фонетична особеност в Дебър, Ресен, Охрид, Струга и др., както и престижът на българската книжовна норма сред образованите среди там, която е възприела типичните за огромната част от българската езикова територия съчетания **щ, жд**, са може би други важни причини за посочените изменения в правописните правила, които малко смекчават крайностите и отново водят до някои сближения с нашите книжовноезикови позиции в областта на фонетиката.

Като най-значителна сред промените, настъпили в областта на фонетичните правила и норми, може да се определи възстановяването на интервокално **в** – главна особеност на кодификацията от 1950 г. Защото се променя не само видът на някои отделни думи (*човек* вместо *чоек*), но също така окончанието за множествено число на редица предимно едносрични съществителни (*-ови* вместо *-ои*: *робови*, а не *робои*, както е според правописа от 1945 г.), а и цяло спрежение глаголи, смятани за най-продуктивен тип, след въвеждането на суфикс *-ува-* (*обогатува* вместо *обогауе* и др.).

Необходимо е да се подчертае отново, че много съвпадения или подобия с българската книжовноезикова норма при фонетичните черти обикновено намират паралел и в тогавашния сърбохърватски.

При словообразователните норми основополагащ е принципът „да се изградуваат нови зборови со живи наставки и само колку што е потребно да се усвојуваат заемки“ (Конески 1967а:84). Прегледът на словообразователните елементи, смятани за „живи“ в македонската регионална форма,

показва, че в българския книжовен език същите елементи са по правило или с ниска продуктивност, или имат различна дистрибуция и функция. Има случаи, когато в инвентара от словообразователни форманти на българския книжовен език липсва съответният елемент, употребяван в РФ. Ето кои са според Б. Конески най-продуктивните и „живи“ наставки:

- ба в новообразувания: *состојба, положба, награжба, ракотворба*;
- ач: *раскажувач, известувач, председавач*;
- ачка: *побарувачка, потрошувачка*;
- ачки, -ечки: *потценувачки, -а, -о; движечки, -а, -о*.

Същевременно много от разпространените и продуктивни наставки в българския книжовен език са обявени за архаизми, които не отговарят на системата на новоизграждащата се норма (Конески 1967б:216).

Прегледът на нормативните граматика и ръководствата по правопис (съответно от 1946, 1950 и 1967 г. и от 1946, 1950 и 1970 г.) показва, че направените опити в началото на създаването на новата регионална македонска писмена норма за отдалечаване от българската книжовна норма са завършили с доближаване до сръбската книжовна норма по отношение на графичната система, правописните принципи, фонетичните и словообразователните норми.

Намесата на съзнателния лингвистичен и нелингвистичен фактор в подбора на специфични диалектни особености, нехарактерни за българския книжовен език, създава механична съвкупност от черти, принадлежащи на различни (български) диалекти. Така се създава по същество една разновидност на българската книжовна норма, изградена и опряна на структурата и особеностите на българските народни говори.

Промените в нормата на регионалната форма показват, че някакво доближаване до българския книжовен език е било възможно при съответен паралел и подкрепа от страна на тогавашния сърбохърватски (сръбски) език.

При изграждането на лексикалните норми ръководен е следният принцип: „Во македонскиот јазик требе во најголема степен да се изрази неговата народна основа. Речникот на литературниот јазик да се обогатува со зборови от сите наши дијалекти... и само колку што е потребно да се освојуваат заемки“ (Конески 1967а:56-57).

Известно е, че книжовните езици се различават помежду си според своето отношение към диалектната база и книжовната традиция. Й. Добровски например съзнателно кодифицира езиковата норма на по-стария, класически чешки книжовен език, а не на съвременния нему народен език. Обратно на това В. Караджич поставя в основата на книжовната норма на сърби и хървати т. нар. новоцокавски йекавски говори (по инициатива на Копитар, повлиян от романтичната нагласа към народните говори, но и от политически причини). За разлика от тези два славянски книжовни езика българският съчетава в себе си освен особеностите на народния език, също така и черти от езиковата традиция, свързана с българския книжовен живот през вековете.

Създателите на македонската регионална форма имат за образец кни-

жовноезиковия модел на Вук – обявяват се за опора на нейния речник преди всичко в народните говори. С това създават същите трудности пред по-нататъшното развитие на речника, с каквито се сблъсква В. Караджич повече от сто години преди това, когато се опитва да приложи принципите за използване само на диалектна (народна) лексика при превеждането на Новия завет. Но по думите на П. Ивич от самото начало се оказва илюзорно да се създава книжовен език изключително от елементите, съществуващи в народния, защото има много неща, „за които не може да се пише с фонда от изрази, пригоден към ежедневието на пастирите и селяните“ (Ивич 1972: 243). Като не подхожда догматично към собствените си принципи за народна основа на речника, В. Караджич въвежда в езика си редица предимно черковнославянски думи, които първоначално не включва в изданията на речник, отхвърляйки ги като книжни.

Тези проблеми едва ли не са съзнавани от филолозите в тогавашната македонска република. Много от тях са добре запознати с книжовноезиковата ситуация по времето на В. Караджич и с неговата реформа. Но за тях изграждането на пълноценен книжовен език, език на културата, на цивилизацията, е било от второстепенно значение. Било е съществено друго – да се получи максимално разграничение и в областта на лексиката от добре развития български книжовен език, макар и с цената на недобър резултат – езиков стандарт с недостатъчни изразни възможности.

Трябва да се подчертае, че препоръките за обогатяване на речника от всички диалекти на практика са проведени доста ограничено. Те намират израз в неголям брой диалектни лексеми, приведани за пример в различни граматика, издадени в Скопие, напр. *жалба, средба, бран* и др.

В лексиката на регионалната книжовна формация съществуват думи, напълно еднакви по фонетичен състав, граматично значение, словообразователен строеж и семантика с лексеми в българския книжовен език. Към тях се отнасят и думи с фонетични отлики, наподобяващи фонетичните закономерности на централните македонски говори (рефлекс **а** от голямата носовка, **о** от **ъ** и др.). Общи думи са и единици с правописни, но не и правоговорни различия (като *председател, здружение* и др.). В групата на общите думи се включват и всички онези единици, които се третират в езиковедската литература на РМакедония като „бугаризми“. Сред общите думи – съществителни имена, са напр. *родител, учител, пријател, председател, защитник, работник, трговец, сопственост, писменост, собрание* и др. Характерна особеност е напълно негативната нормативна прескрипция за съществителни, образувани с формантите **-тел** и **-ние**. В граматиките се предписва ограничаване на съществителните *nomina agentis* от типа „победител“ и замяната им с думи, окончавачи на **-ач**, **-увач**. Знае се, че в българския книжовен език смислово се диференцират двойки от типа *писател* – *писач*, *пазител* – *пазач*, *носител* – *носач*, при което първите лексеми означават дейност от по-висше естество. В речниците на РФ много от посочения тип думи са придружени от стилистични бележки, които показват насока към пасивния речник, което често бива последвано от окончателно

отпадане от лексикалната система. Ако разгърнем нормативния Речник на македонскиот јазик, ще открием следните бележки към някои общи думи: *победител* – рядко; *предател* – книжно, рядко; *представител* – рядко; при *строител* има препратка към *градител* (познат на сръбскиот) и т. н. А ето какво е отношението към словообразователниот тип на *-ние*: „...именките на *-ние* се една одживелица. Тие немаат корен во живиот јазик. Тие се примени од бугарскиот литературен јазик као зборови апстрактни пред да се помислело дали и доколку во живиот наш днешен јазик имаме средства да ги изместиме... Па зашто... ние како слепи да се држиме за тоа, кога... архаичните форми не ни са требни туку директно а подриваат структурата на нашиот јазик“ (Конески 1946:30, 31). Известно е, че възприемањето на съществителните от типа *учение* в българскиот јазик е въпрос за отношение към културното наследство. Нашите възрожденци не са се отказали од старобългарското речниково богатство, възприето по-късно од черковнославјанскиот. Тоа наследство, към което принадлежат и многу думи, окончаващи на *-ние*, има важен принос во изграждането на современиот български книжовен јазик. Странна е позицијата на тогавашните езикуведи од РМакедонија – те на практика сами се откажуваат од Кирило-Методијево наследство, макар че во други случаи претендираат за него, со отказа си од многобројните отглаголни съществителни на *-ние*. Речник на македонскиот јазик посочува некој од тези лексеми по познатиот начин – обично како архаизми (за каквито са објавени напр. *самоопределение*, *сведение*, *сознание*) и со препратка към друга дума, во повеќето случаи добро известна на тогавашниот сръбохрватски (напр. *намерение* – вж. *намера*, *сознание* – вж. *свест*, и др.). Стига се до открити призови за замена на такви думи со сръбизми (вм. *отражение* се препорачува *одраз*, вм. *отношение* – *однос*, вм. *управление* – *управа*, и пр.) (вж. подробно у Величкова 1992:42-116).

Во лексиката на новиот стандарт има и голем број думи, различаващи се од книжнобългарските. Тоа са съществуващи во народните говори или создадени по техниот образец думи, както и заемки од чужди езици или също создадени по техниот образец. Всички те можат делумно или напълно да се разликуваат од книжни лексеми во българскиот јазик. Нај-често напълно различни думи са сръбизми и по-редко – диалектизми и новообразувања. Така делумни разлики со български книжни думи се откриваат во следните примери, содржачи елизии, протези и други комбинаторни фонетични промени: *заимен* (вм. *взаимен*), *помош* (вм. *помощ*), *месен* (вм. *местен*), *вистински* (вм. *истински*) и др. Напълно разликуващи се думи са напр. *средба* (среца), *иднина* (будење), *вработува се* (започвам работа), *соработува* (сотрудничка) и др., сред които се намираат и многу сръбизми, како *одбор* (комитет), *углед* (авторитет), *покрет* (движение), *полет* (възторг, ентузијазм) и мн. др.

Во групата на општи думи преобладаваат процесите на отстранување на лексеми, независно од спорадично појавуващи се случаи на врттане към книжнобългарски думи. Отстранувањето на општите со българскиот книжовен јазик лексеми се извршува под формата на борба за народна основа

на речника. Като не могат да пренебрегнат българския характер на голяма част от лексиката, употребявана в езиковата практика в РМакедония, някои езиковеди от тази република полагат усилия да омаловажат колкото е възможно този лексикален пласт – да го представят за незначителен, малоброен. Други обясняват наличието на такива лексеми с българско, т. е. чуждо влияние. Съзнателно се премълчава фактът, че учениците в българските училища в тази област (а те са били хиляди) са имали българско народностно самосъзнание и за тях изучаваният език е бил роден, български, както за всички останали ученици от българското езиково землище.

През периода на начално изграждане на стандарта различните думи (т. е. регионализмите) са постоянно нарастваща група. По вид голяма част от регионализмите са предимно неологизми, създавани не с номинативна, а с „пуристична“ цел – да заменят отстраняваните съгласно предписанията на нормата български книжовни лексеми. Неологизмите са близки до сръбохърватски думи, тъй като в новосъздадения стандарт се използват характерни за този език словообразователни модели и образци. Сръбските думи (сърбизмите) също така имат функцията да заменят отпадащите според нормативните прескрипции общобългарски думи, при което сръбохърватският обикновено е възхваляван за ролята му при първоначалното изграждане на речника на македонския стандарт. Но все пак пред страха от пълна сърбизация постепенно започват да се появяват призови за връщане по същество към някои общи думи (напр. *сметка, постоянен, продажба* в м. сръбизмите *рачун, стален, продаја*).

Характерна особеност на новия стандарт в Република Македония, главно в периода преди първата кодификация, е наличието на лексикални единици за изразяване на тъждествено смислово съдържание, наричани в езикознанието варианти, дублети, дублетни форми. Многобройните заемки от сръбохърватски език и новосъздадените думи по подражание на сръбски или диалектни модели предизвикват появата на многобройни дублетни двойки и редове с употребяваната до кодификацията българска книжовна лексика. Така в началната фаза на изграждане на речника думите от книжовен произход биват конкурирани от думи, наподобяващи диалектизми, и от сърбизми или получени по техен модел: *б'лгарски – болгарски – бугарски, положение – положба – положсај, предател – предавник – издајник* и др.; *виновник – кривец, готовност – спремност, нужда – потреба, тржество – свеченост* и мн. др. Появата на дублетност е явление, характерно за езиците, но дублетността в новопровъзгласения стандарт има следните по-различни черти:

– Предизвикана е по изкуствен начин чрез създаване на новообразування и заемане на сръбски думи, предназначени да изместят общите за РФ и БКЕ лексеми.

– Отстранявани са големи класове думи, много от които представляват културния слой на лексиката. Елиминират се също така членове на синонимни двойки и редове, което довежда до обедняване на изразните възможности, до нивелиране на езиковите средства. Постоянното увеличава-

не на празните клетки, нуждата от нови номинации или заемки затруднява комуникативната функция на регионалната норма и на свой ред създава предпоставки за честа съзнателна субективна намеса в противоречие с основни принципи на стандартологията.

И така в периода след провъзгласяването на новия стандарт в Република Македония езиковите норми се установяват чрез т. нар. проектна кодификация: кодифицирането на важни фонетични и лексикални норми става ускорено, без да се изчакват процесите, свързани с книжовноезиковата практика, чрез които да се стигне до определени решения. За развойните тенденции днес, след извършените промени, които засягат и социолингвистичния статут на езиковия стандарт в републиката, са необходими нови проучвания и наблюдения, особено върху узуса. Р. Марти прогнозира известна възможност за сближаване с българския при значимо намаляване на влиянието на сърбохърватския. Но в същото време отбелязва, че „в обозримо бъдеще едва ли може да се очаква по-задълбочено развитие на отношенията между българския и македонския, каквото би било учредяването на консултативни органи по примера на Северния езиков съвет за скандинавските езици“ (Марти 2003:11).

БИБЛИОГРАФИЯ

- Брозович 1970: D. Brozović. *Standardni jezik. Usporedbe. Geneza. Povijest. Suvremena zbilja*. Matica hrvatska. Zagreb, 1970.
- Бугарски 2002: R. Bugarski. *Nova lica jezika. Sociolingvističke teme*. Beograd, 2002.
- Величкова 1992: С. Величкова. *Тенденции в езиковата политика на Република Македония*. БАН. Институт за български език. София, 1992.
- Венедиктов 2000: Г. К. Венедиктов. *Македония: проблеми истории и култури*. (рец.). – Славяноведение, 2000, № 1.
- Дуличенко 1998: А. Д. Дуличенко. *Српски, хрватски, босански, црногорски: распад „договорног“ језика? – Језици као културни идентитет*. Црногорски ПЕН центар. Цетиње, 1998.
- Енчев 2005: В. Енчев. *Югославия. Последната балканска империя*. ИК „Ренесанс“. София, 2005.
- Ивич 1971: П.Ивић. *Српски народ и његов језик*. Београд, 1971.
- Конески 1946: Б. Конески. *Белешки за речникот на нашиот јазик*. Скопје, 1946.
- Конески 1967а: Б. Конески. *Историја на македонскиот јазик*. Скопје, 1967.
- Конески 1967б: Б. Конески. *Граматика на македонскиот јазик*. Скопје, 1967.
- Кочев 1993: Ив. Кочев, Ото Кронщайнер, Ив. Александров. *Съчиняването на т. нар. македонски книжовен език*. Македонски научен институт. София, 1993.
- Кронщайнер 1993: Ив. Кочев, Ото Кронщайнер, Ив. Александров. *Съчиняването на т. нар. македонски книжовен език*. Македонски научен институт. София, 1993.
- Лашкова 1999: Л. Лашкова. *Медијните опити за създаването на босненски език*. – Медиите и езикът. София, 1999.

- Леков 1968: Ив. Леков. *Кратка сравнително-историческа и типологическа граматика на славянските езици*. БАН. Институт за български език. София, 1968.
- Льоч 1976: Р. Леч. *Некоторые специфические особенности развития македонского литературного языка*. – К. П. Мисирков и национално-културниот развој на македонскиот народ до Ослободувањето. Скопје, 1976.
- Малецки 2004: М. Małeckі. *Dialekty polskie i słowiańskie*. Uniwersytet Jagielloński. Kraków, 2004.
- Марти 2003: Р. Марти. *Славянските езици на југоисточна Европа в миналото, настоящето – и бъдещето*. – Българска реч, год. IX/2003, № 3.
- Мечковская 2000: Н. Б. Мечковская. *Социальная лингвистика*. Аспент пресс. Москва, 2000.
- Миланович 2004: А. Милановић. *Кратка историја српског књижевног језика*. Београд, 2004.
- Невекловски 2001: Г. Невекловский. *Языковое состояние на территории распространения бывшего сербскохорватского языка*. – *Славяноведение*, 2001, № 1.
- Невекловски 2003: G. Newekłowsky. *Tradycja i promjene u južnoslavenskim jezicima*. *Wiener Slawistischer Almanach*, Sonderbrand 57 (2003).
- Пипер 1995: П. Пипер. *Основные типологические особенности македонской грамматики в зеркале сербской*. Сеул, 1995.

